

Hvordan kan man videreudvikle Marx' kritik af den politiske økonomi?

Af Karen Helveg Petersen, forfatter til *Rentekapitalismen – Økonomisk Teori og Global Virkelighed*, Frydenlund 2017. Foredrag i Institut for Marxistisk Analyse, Københavns Universitet Amager, d. 20. september 2018

Man kan 'bruge' Marx til meget, som revolutionsteoretiker, som undsiger af kapitalismen eller som profet for det kapitalistiske samfunds undergang. En mere forsigtig tilgang består i at læse, hvad han skriver, lære af hans måde at tænke på – Marx havde ikke en fastlagt metodologi – og prøve at aflæse begreberne i vore dages samfund og derved få hjælp til at forstå udviklingen.

Marx analyserede kapitalismen som selve det moderne samfunds dynamik, jagten på profit går gennem en stadig udvikling af 'produktivkræfterne', læs den anvendte teknologi, og kapitalen kender ingen grænser. Kun institutioner kan sætte grænser. Desværre skrev Marx ikke så meget om institutionelle begrænsninger (nationalstaten som økonomisk aktør), ej heller om verdens underudviklede og koloniserede dele, der gjorde, at kapitalismen stadig har fundet nye aktionsområder for sine evner til at opløse traditionelle samfund og skabe 'frie arbejdere'. Ja, faktisk fandt de mest hektiske koloniale magtovertagelser sted efter hans død. Vi har haft krige og gang på gang genopstanden kapitalisme siden. Hvordan analyser vi vores epoke? Er den bare neoliberalistisk eller ser vi et betrængt verdenssystems krampetrækninger? Eller er der stadig sorte pletter, hvor kapitalismen ikke har udfoldet sig endnu?

Jeg vil her skitsere centrale begreber, deres fortolkning og udvikling og muligheden for med en forståelse i forlængelse af Marx at finde en linje i de modsatrettede tendenser.

Indledning

Jeg har lige været på en konference organiseret af IIPPE (international Initiative for Promoting Political Economy), der foregår hvert år, dette år i Kroatien på universitetet i Pula. Temaet var **The State of Capitalism and the State of Political Economy**, og der var mange bud om neoliberalisme, der ses som det altædende monster. Temaet er aktuelt.

Jeg vil her undgå at tale om Marx som revolutionsteoretiker, men koncentrere mig om Kapitalen og dens begreber. Her går Marx direkte i kødet på sin tids økonomer og økonomi, selvom hans indsigter også bygger på hans filosofiske baggrund som venstrehegelianer. En forståelse af processer og *begreber*, der ændrer indhold over tid samtidig med at nye skabes i og med de skift der er i udviklingen. Den tilgang er unik for Marx, men det vigtigste her er Marx som økonom og at pege på, hvor Marx står i forhold til mainstream økonomi og moderne kritiske tilgange til økonomien, den keynesianske, og derfra diskutere forestillinger om kapitalismens nuværende epoke som neoliberalisme.

Økonomer, i dag mainstream økonomer, har selvfølgelig også som mål at forstå verden ud fra et begrebsapparat, der sammen med data kan indikere udviklingen. Teori- og begrebsdannelse er vigtig. Jeg understreger begreber, for de går før teorien, de er den måde man kategoriserer og forstår fænomenerne på. Teorien forstår jeg som sammenhængen mellem de forskellige begreber, eller en udlægning af de mekanismer, der knytter dem sammen. En marxistisk økonom er ikke så interesseret i, hvad der kommer ud af det hele som fysisk output, men mere i, hvordan det sker. For

ændrer noget i mekanismerne sig, vil resultaterne også gøre det. Vi taler om tegn på kriser, der findes i ændringer af måder tingene kører på, nye finansinstrumenter, der opstår, ændringer i den økonomiske sektorstruktur.

Som marxistisk økonom, der ikke bare læser og genfortolker de grundlæggende værker, men ønsker at forstå kapitalismen af i dag er det nødvendigt at bruge gængse kilder. Det er mainstream økonomi der sidder på de statistiske bureauer og data- og modelapparatet. Statistik udspringer af bestemte måder at skabe kategorier og formidle data på samt selvfølgelig den viden man søger. Den viden giver så muligheden for at blive brugt eller misbrugt. Skal der laves statistik over rødhårede? Og selv tal, der ikke kan betvivles såsom den noterede handelsrente, ja, de kan jo fortolkes forskelligt.

Det er lidt af et dilemma, for enhver fremstilling er præget af en teori eller forståelsesramme. Selvom man ikke er enig i rammen, kan man dog godt bruge fremstillinger og oplysninger, hvis man f.eks. kender de typiske 'fordrejninger'. Man kan også analysere selve rammen, se om den er internt konsistent og kan bruges over tid.

Grundteorien

Lad os se på, hvad der er det konstituerende ved Marx. Det er naturligvis værditeorien, at arbejdet materialiserer sig i produkter, ting, der kan sælges som varer på et marked, og hvor omdrejningspunktet for varens pris er den nedlagte værdi, dvs. den mængde gennemsnitligt samfundsmæssigt nødvendigt arbejde, der er brugt på den. Mængden af arbejde udkrystalliseret i tid og manifesteret i produktet, der sælges som vare. Bagom det ligger mere grundlæggende betingelser om menneskeligt virke med at forme sin omverden. Bortset fra naturmennesker har vi mennesker vel altid i en vis forstand generet naturen gennem bearbejdning. Men det interessante er det historisk specifikke, ikke det ahistorisk altid gældende. I det lys må vi fluks erkende, at arbejdet i Marx's tid udfoldede sig under langt grummere vilkår end i vores lande i dag. Værditeoriens stadige relevans skyldes så, at grundtrækkene ved den kapitalistiske ramme er de samme, om end i forskellige forekomster.

Værdien er abstrakt og skal forstås som et omdrejningspunkt for prissætningen. Der er nu endnu et par skridt at tage, før Marx kommer til de manifesterede priser, men det springer jeg over.

Penge er selvfølgelig centralt. Marx's penge, som han først udtrykker dem, er den almene ækvivalent, dvs. udtryk for værdien i andre varer. Og penge må som udgangspunkt selv være en vare. Vi ved jo alle godt, at penge i dag og dengang ikke blev cirkuleret som en vare (selvom der var efterladenskaber af det i England på Marx' tid), men at værdiløse mønter og pengesedler eller træk på konti gjorde arbejdet. Når prisrelationer først har etableret sig, er værdien mindre interessant. Vi ved også, at kredit har eksisteret før mønter og ædelmetaller, og at salt har fungeret som omsætningsmiddel eller endog mål for rigdom. Det ændrer ikke noget på det vi taler om, som er en logisk form.

Arbejderne ejer ikke de produktionsmidler de arbejder med. De er i kraft af deres lønnede arbejdskraft selv en upersonliggjort del af kapitalen, variabel kapital, som Marx kalder det. Den private tilegnelse af merværdien tilkommer dem, der ejer produktionsmidlerne og betaler lønningerne.

Varen har både værdi som det nedlagte arbejde og bytte- og brugsværdi på markedet. Arbejdskraften har værdi og bytteværdi (værdiens udvendige udtryk), men arbejdet er værdiskabende som indholdsmæssig bestemmelse, som brugsværdi.

Men hvad er så kapital? Kapital er værdi, der skaber mere værdi, det er et kredsløb. Et kredsløb, der går fra markedet, hvor inputs købes, gennem produktionsprocessen, hvor de forarbejdes af arbejderne, til de færdige varer, der sælges. Og salget skulle gerne, når regnskabet gøres op, udgøre mere end hvad det kostede at starte processen. Grunden til, at der er en forskel, er at arbejdskraften koster mindre end det der kommer ud af dens arbejde. Merværdien er en abstrakt størrelse, der udtrykkes i profitten, når kapitalen har realiseret et omslag, dvs. når varerne er solgt. Den er typisk mindre end merværdien, fordi kapitalisterne jo i praksis skal betale husleje og renter og den slags. Hvis man ikke mener der skabes noget mer' i processen, må man mene, at profit skabes i omsætningsleddet eller bare lægges oveni omkostningerne, men det kommer jo bare ud på, at de kloge narrer de mindre kloge og er ikke en teori om politisk økonomi.

Det kapitalistiske system har underlagt sig flere og flere processer, dvs. man producerer for at få merværdi udtrykt som profit i stedet for blot at leve eller overleve.

Men samtidig er processerne blevet mere udviklede. Nye typer maskiner kom til, nye teknologier, nye hjælpemidler, der kunne producere flere varer og mere komplicerede varer. Der skulle også nogle til at sælge dem og sørge for, at der var et marked. Alle mulige serviceled. Og der er brug for dem, der udvikler arbejdskraften, alt det der går under betegnelsen offentlige tjenesteydelser, og som her i landet (stadig) udføres af staten eller kommunerne og finansieres gennem skatter. Skole, sundhedsvæsen osv.

Ud af pengekapital kommer finanskapital, penge, der lånes ud, og som finansierer produktionen og cirkulationen, men som også selv skal have sig betalt. Ja, som i sidste ende bliver et udtryk for den produktive kapital. Aktier er grundlæggende en afspejling af den produktive kapital i en virksomhed, hvis merværdi investorer kan få del i ved at investere i dens juridiske papirudtryk som aktier. Men så bliver aktierne selvstændige, og når aktier købes og sælges på børsen, tilføres der ikke ny kapital til virksomheden. Hvad der sker er en omfordeling af fortjenesten og såkaldt risiko via aktiemarkedet. Boblefænomener er karakteriseret ved, at investorer indregner fremtidige prisstigninger på værdipapirer og er med til at køre priserne op.

Pengesystemet af i dag er et samspil mellem nationalbanken og private banker. I princippet regulerer nationalbanken de private banker, og den er 'primus inter pares' eller 'lender of last resort', altså den yderste garant. Men samtidig har nationalbanken et forhold til staten, finansministeriet, igennem statens gæld, som den kan monetarisere, dvs. købe eller sælge og på den måde have indflydelse på pengemarkedet. Nationalbanken bestyrer statens gæld. Og det forhold er vigtigere i dag end nogensinde. I det spil bestemmes også basispengerenten i et samfund. Bankerne skal også overholde nogle krav fra nationalbanken, holde reserver der, mod at kunne låne.

Marx mente kapitalismen ville kollapse og prøvede altid at skubbe på. Ja, han blev helt ekstatis i krisen i 1866. Inkluderet i teorien var jo påstanden om, at profitraten vil tendere til at falde. Og når den så vitterlig lå lavt, kunne man jo få den tanke, at det var the end game.

For det første, er der én profitrater? Og hvis der er, falder den så virkelig, eller er der mekanismer til at stoppe faldet? Jo, merværdiraternes stigning med større udbytning, altså ved at få flere timer ud af arbejdskraften, eller lavere lønninger kunne stoppe dens fald, men der er også andre forhold. Man kan søge at sløre faldet via finansmarkederne, gennem finansiell profit. En anden måde er, at kapitalister så at sige tager merværdi fra hinanden, ikke kun udligning inden for et begrænset geografisk område, men at de tilegner sig den på tværs af grænser.

Økonomihistorie

Marx kritiserede den politiske økonomi, som den var på hans tid. Han levede i de sidste krampetrækninger af den såkaldte klassiske økonomi og så en forfaldshistorie fra Adam Smith og David Ricardo til senere mindre ånder, som han ser som apologeter og sykofanter for det økonomisk-politiske system. Dvs. jo mere kapitalismen udvikler sig, jo mere tvivlsomme vilkår den tilbød arbejdere og marginaliserede, jo mere fjerner økonomer sig fra en forståelse af, hvordan den fungerer. Apologien er en form for benægtelse. I praksis viser den sig ved at køre over i de rene abstraktioner.

Apologeterne forstår kapitalforholdet, det at nogle hyrer andre for en ussel løn til at producere samfundets goder, som et naturforhold. Dvs. at de ikke ser forholdet som et, der er bygget på udbytning af en klasse af en anden. Ja, mange tidlige økonomer mente nærmest, at kapitalisten var ædel ved at tilbyde arbejde. Det hører vi jo også i dag, taknemmelighed over, at der er skabt arbejdspladser. Men derudover forfalder økonomer også til ren og skær benægtelse af kapitalforholdet og fremstiller produktionsprocessen som bestående af en mand eller et par stykker, der sidder der med deres egne produktionsmidler à la simpelt håndværk.

Efter Marx's død trådte en ny skole frem, neoklassikerne. Det er dem, der har udviklet sig til vore dages mikroøkonomi. De forkaster enhver arbejdsværditeori, som Marx jo udviklede fra Smith og Ricardo. I stedet mener de, at varers pris bestemmes udelukkende i et mærkeligt kryds mellem udbud (kvantitet i forhold til pris) og efterspørgsel (kvantitet i forhold til pris). Altså producenter vil producere mere, hvis prisen er højere, mens konsumenterne efterspørger mindre, hvis prisen er højere. De to går hver sin vej, den ene op, den anden ned, og så mødes de i et punkt, der bestemmer ligevægtspris og den tilsvarende mængde. Det hele forudsætter et allerede eksisterende prissystem. De ved også godt, at de først bør forklare, hvordan et sæt af priser kunne opstå. Til det opstiller de den såkaldte grænsenytteteori, hvor folk har præferencer mellem forskellige goder, à la at 1 pære kan give samme nytte eller nydelse som 2 æbler for en person. Det svarer til at give to æbler for en pære, men hvis man af en eller anden grund har en masse pærer, så ændrer præferencerne sig. Så de er mængdeafhængige. Derfor det med 'på grænsen', for der er mange 'på grænsen' – alt efter hvor man befinder sig. Hvordan alt det kan laves om til en kurve for et helt marked, er et mysterium og kræver en masse antagelser. Individene er rationelle i den forstand, at de kender deres præferencer, og er konsistente. Men i al hemmelighed antages også, at de kan forudse resultatet af deres samlede handlinger. Det er den berømte *homo economicus*.

Udover hele tiden at tænke i én mand-én vare og andre simple udgangspunkter, interesserede neoklassikerne sig for fænomener på grænsen. Hvor meget koster den sidste enhed at producere? Ingen producent vil sælge under den pris det koster at producere den sidste enhed, hedder det sig. Et problem ved den måde at se det på, er at det er fuldstændig urealistisk. Der er ikke noget identificerbart grænseprodukt for producenterne eller grænsenyttelighed for konsumenterne. Men det gav anledning til flittig brug af differentialregning. Matematikken kom i højsædet. For neoklassikerne er kapital et fysisk begreb, som en maskinpark.

Hvis vi ser på mainstream så skelner den skarpt mellem real produktion og pengesiden. Penge kommer kun ind meget sent. Priser eksisterer uden penge, som måleenheder.

Men mainstream inkluderer også makroøkonomi eller nationaløkonomi. Årsagen til denne nyorientering lå i nedturen i tredverne, hvor markedet ikke bare reddede sig selv. Det var dengang

den engelske økonom John Maynard Keynes kom med sin teori om den samlede effektive efterspørgsel, der skulle stimuleres, hvis den ikke var der, så kapitalapparatet kunne køre til fuld kapacitet og arbejdsløsheden kunne falde. Staten skulle have en rolle i at redde selve økonomien, dvs. sætte gang i hjulene med aktive offentlige investeringer, hvis efterspørgslen svigtede.

Til det formål blev et lands samlede økonomi defineret som nationalprodukt med underbegreber som investeringer, konsum, regeringsudgifter, eksport og import. På pengesiden rente og inflation. Samtidig med Keynes udviklede økonomer i USA egentlige nationalregnskaber baseret på dataindsamling. Faktisk blev disse øvelser brugt til at analysere, hvor meget økonomien kunne bære under krigen.

Den økonomiske udvikling

Marx og Engels så staten som kapitalens hjælper. I deres dage var der ikke mange offentlige tjenesteydelser og overførsler, og staten var et hensynsløst magtapparat med højst nogle liberale hyklere i regeringen. I Tyskland talte man dog om en socialstat indført af Bismarck som modvægt mod socialdemokraterne og socialisterne.

I slutningen af det 19. århundrede var stort set hele verden opdelt i nationalstater og kolonier, der var opnået ved erobring og som blev groft udnyttet. Folk blev flyttet rundt for at arbejde hvor koloniherrerne ville. De tog deres jord. Det ligner lidt processen andre steder med den oprindelige akkumulation, skabelsen af den frie arbejder. Men i kolonierne industrialiserede koloniherrerne meget lidt. De foretrak råstoffer.

Finansmarkederne var kommet til at spille en stadig større rolle. Allerede før Første Verdenskrig rakte de fangarmene ud til kolonilandene og det verdensmarked, der var ved at blive skabt. Første Verdenskrig var et enormt chok, der ikke mindst i det fattiggjorte Tyskland kan forbindes direkte til nazismens opståen via en periode med hyperinflation i begyndelsen af tyverne. Men i USA var der fuld damp på kedlerne, lige til krakket i 1929 og den efterfølgende depression, der involverede alle udviklede lande. Og hvor der til dels kom et 'keynesiansk' svar i USA. Men strengt taget stammer præsident Roosevelts New Deal fra 1933, altså før 1936, hvor Keynes' *General Theory* udkom.

UK og Frankrig udsultede kolonierne i tredverne, de kom ikke meget ud af stedet.

I løbet af det tyvende århundrede blev staten overalt aktiv på det sociale område, uden tvivl også af politisk nød, fordi arbejderne organiserede sig politisk og fagforeningsmæssigt. I USA blev der bygget massiv infrastruktur i tredverne, men især krigen satte gang i beskæftigelsen.

Efter Anden Verdenskrig skulle balancerne (gen)oprettes. Ikke mindst det såkaldte Bretton Woods system blev vigtigt. Det bestod af det nye valutasystem omkring guldindløselighed og institutionerne Verdensbanken og Valutafonden, IMF.

Landene var til at begynde med lukkede, for en stor del af produktionsapparatet var smadret, men efterhånden åbnede de sig igen. Den amerikanske Marshall-hjælp hjalp Europa, især Tyskland, med at sætte gang i maskinerne og hjælpe penge- og kapitalmarkeder på vej. Samarbejdet fandt sin form i OECD (først OEEC, der bestyrede Marshall-hjælpen), Det europæiske Fællesskab og Nato. USA og Europa stod sammen i den nye verdensorden. Mod øst var Sovjetunionen og dens satellitter relativt isolerede, men åbninger skete da.

Fremgangen fra tredverne og krigen fortsatte i USA efter krigen, men uden så mange velfærdsgoder, som vi kender, de kom især til under Johnson-administrationen i tresserne drevet af de sortes krav

om rettigheder og social retfærdighed. Men i Europa udbyggedes velfærdsstaten med offentlige ydelser og pensioner, skolevæsen og universiteter. Reallønningerne steg. Det kunne de bl.a. fordi produktiviteten tog et gevaldigt hop med de nye maskiner, der gjorde at mere kunne produceres på kortere tid. Massekonsum fik det til at se ud som den rene velstand.

Fremgangen varede til 1971-73, hvor pengesystemet så ud til at bryde sammen, da USA ophævede gulddindløseligheden. Valutaerne var ikke længere faste i forhold til hinanden. Systemet brød nu ikke sammen i praksis, for dollaren var vel etableret som kerne i systemet. Der var økonomisk tilbagegang, profitabiliteten faldt, så der måtte strammes og rettes op på statens finanser. Velfærdsstaten kom under sit første angreb. Politisk havde vi skattebataljer, Glistrup, og kamp om velfærden og den offentlige sektor. Vi havde en periode med såkaldt stagflation, hvor økonomien ikke rigtig flyttede sig, men priserne steg ganske voldsomt.

Det var sådan set det, der slog Keynes af pinden som økonomisk ledestjerne, fordi det blev klart, at offentlige udgifter ikke bare kunne stige efter ønske. De virker ikke helt på samme måde som private investeringer. Keynesianere vil naturligvis sige, at så simpel var Keynes heller ikke, at han bare mente man kunne pumpe løs. Men han faldt hen i det politisk-økonomiske spil. Andre økonomer vandt frem, nemlig neoklassikerne med makroøkonomi hægtet på. Lidt Keynes blev tilbage, ikke mindst interessen for BNP, der nu overalt blev opgjort på basis af megen indsamlet statistik og også beregninger. (Det første danske nationalregnskab kom i 1945).

Inflationen blev stoppet med høje renter og i Danmark med kartoffelkuren i 1986, der blandt andet begrænsede fordelene ved at spekulere i høje boligpriser, nemlig ved at reducere den del af renteudgifterne, der var skattemæssigt fradragsberettigede.

Firserne var en let lammet periode. Den latinamerikanske gældskrise blev overvundet efter mange forhandlinger og fiksfaksier. De fattige lande skulle nu omstruktureres og passe ind i vestens model.

I halvfemserne åbnede Kina sig for udenlandsk kapital. Arbejdere stod parat til at træde ind i fabrikkerne. De var billige og flittige, og vesten begyndte at outsource som gale. Alt sammen ikke noget, der gik let for sig, men finansmarkederne rejste sig gevaldigt, og det blev mange rige på. Herhjemme har boligmarkedet altid været det centrale i finanssystemet. Bankerne blev internationaliserede, vi fik billige varer, nu også elektronik. Ja, der var ligefrem en dotcom boble. I 2007-08 krakkede det hele.

I dag efter krisen

Efter udflagningen begyndte de store danske virksomheder for alvor at stikke af fra de andre. Mærsk blev enormt magtfuld, Novo den vel største virksomhed i dag. De to store banker, Nordea og Danske Bank, voksede langt hen over hovedet på forretningen Danmark.

Den danske regering reddede Danske Bank med kapital og likviditet uden at kræve noget igen. Ikke så meget som en post i bestyrelsen. Roskilde Bank og Amagerbanken fik som mindre banker lov til at gå under. Men der er ikke rigtig ryddet op i den finansielle sektor. Det er vist en underdrivelse.

Hvad er status? Vesten er svækket, men sidder stadig på det hele, dog med stigende modstand fra Kina, der er bedre til at få gang i fattige lande end de vestlige har været med al deres udviklingsbistand.

Centralt er dog vores forhold til resten af verden..

De fattige lande bidrager ved at levere billig arbejdskraft og – stadig – råstoffer og uforarbejdede landbrugsvarer. De kræver deres nu. For varer produceret i fattige lande indhenter ikke de priser de burde i forhold til kvaliteten af arbejdet, og deres lønninger er presset i bund. Vesten får billige råstoffer fra Afrika bl.a., men kakaoproducenterne i Elfenbenskysten får højst 5% af hvad kakaoen sælges til. Konsumenterne i vores lande skal sådan set betale for chokoladen, der produceres her, men en masse mellemænd nyder også godt af forskellen.

Alle disse led koncentrerer på få hænder, der har kontakten gennem en kæde ned til småbønderne i Afrika.

På det kontinent ser man nye industrialiseringsforsøg baseret på, at arbejdskraft i Kina er blevet dyrere. Der hvor der produceres industrivarer i de fattigste lande, er der også lokale kapitalister, der får en bid, men det meste af den producerede merværdi overføres til led højere oppe i værdikæden. Værdikæden er i øvrigt en term brugt også af borgerlig økonomi.

Der er modstridende tendenser. Ser man på Afrika lige nu, ser man en øget vilje til selvbestemmelse, men også en stadig afhængighed af udenlandsk kapital, både kinesisk ja, men også vestlig. Der er fuld damp på elektrificeringen af kontinentet, gennem vandkraftværker ikke mindst, men også solenergi og endog vind. Kulkraftværker er under opførelse, og det på trods af at der ingen tradition er for dem, og man skulle synes, at den teknologi burde springes helt over.

Transportnetværket udbygges hurtigt, veje, jernbaner (endog elektrificerede) samt, som det sidste nye, metroer eller letbaner i storbyerne.

Symptomerne og problemerne

Hvad er symptomerne i dag: krisen der var der, offentlige nedskæringer, der virker overflødige, forsøg på at gøre arbejdskraft billigere, nedskæring af sociale ydelser, hård behandling af fattige og racistisk tilgang til immigranter, kort sagt, stigende ulighed, bankernes urimelige overskud og metoder, overforbrug og ødelæggelse af naturressourcer, CO2-udslip. Påberåben sig det fri marked med ufrihed i den anden ende. Demokratiske skinmanøvrer. Det er som om der ikke er noget manøvrerum til politikken, der bliver derefter: såkaldt værdi- og identitetspolitik, det sidste lanceret på hver sin måde fra højre og venstre. Klassekampen, det sidste vi hørte var OK18, det var ikke meget revolutionært, men i sammenhængen var det stærkere end man plejer at se. Nogle kalder dette sammensurium for neoliberalisme. Men man også se på det som dele af modsætningsfyldte komplekser, der kan føre til overskridelse og åbning for en anden udvikling.

Vækst

Den vækst, der måles, dvs. vækst i nationalproduktet, ser ud til at løje af. Det passer jo godt med Marx, at jo mere udviklet produktionsapparatet er, jo mindre vil profittaten, dvs. det udvendige udtryk for overskuddet være. Det er profitten, der både giver mulighed for investeringer og er motivet for investeringer. Jo større hele apparatet er, jo mere skal der til for at få det til at stige. Men det drejer sig jo om værdien af produktionsapparatet, ikke det fysiske. Hvis det falder i værdi eller destrueres, så man kan begynde forfra. Væksten var f.eks. høj lige efter Anden Verdenskrig. I øjeblikket er økonomien i fremgang og beskæftigelsen stigende, men der er mange faresignaler, stigende gæld, finansmarkeder, der er blevet stimuleret af de amerikanske, britiske og europæiske centralbanker, og som må forventes at reagere negativt på de rentestigninger, der er ved at melde sig, lande i Sydeuropa der er faldet agterud. Dvs. endnu engang koncentration af kapitalen.

Produktivitetsudvikling

Men vi skal også lige indregne produktivitetsudviklingen. Når produktiviteten udvikler sig, kan varer produceres på kortere tid og dermed nedlægges mindre nyværdi i dem, dvs. de bør blive billigere. Sådan ser borgerlige økonomer ikke på det. De mener, at 1 er 1, og at prisstigninger eller prisfald må være udtryk for at der er inflation eller deflation. Dvs at sådanne prisudviklinger udtrykker problemer i pengesystemet.

I dag står vi i det dilemma, at som økonomer måler produktivitetsudviklingen, ser det ud som om den ikke stiger. Det er fordi der er problemer med målingerne. For naturligvis stiger den der hvor der faktisk kommer et produkt ud i den anden ende. Det er jo absurd, at vi har flere og flere robotter, og så skulle der ikke produceres mere målt på det menneskelige arbejde der ydes. Dilemmaet skyldes, at økonomerne blander det fysiske og det monetære sammen på mærkelige måder. De vil gerne måle det fysiske, men det kan man jo ikke, så man måler denne monetære omsætning og prøver at fratrække inflation eller deflation, og så kan det jo godt være produktiviteten ikke stiger tilsvarende. Derudover er der mere og mere service inkluderet i produktionen. Og oveni baseres mange virksomheder på service. Altså der er sket strukturforandringer i de rigeste lande. Det er svært at måle produktiviteten af service, ja, strengt taget giver det ikke megen mening at forsøge. Men hvis man måler outputtet i forhold til alle dem der er involveret, ja, så bliver resultatet, at produktiviteten ikke stiger særlig hurtigt.

I business prøver de at skære ned på de her servicearbejdere, også selvom der ikke er noget i vejen med markedet. Det er et udtryk for, at de er trængte på profitten. Produktionsarbejdere hyres og fyres efter afsætningsmuligheder, men skal selvfølgelig hele tiden yde mere.

Ressourcer

Bliver ressourcer dyrere? Fordi der er færre af dem, eller de er mere utilgængelige eller hvad? Eller fordi de har specielle økonomiske betingelser? I princippet vil ikke-reproducerbare ressourcer blive dyrere over tid, fordi de på grund af både udtømmeligheden og den private tilegnelse af mineralerne har andre prissætningsbetingelser end industri. Det hænger sammen med, at selvom undergrunden i de fleste lande er offentligt ejet, så er de, der driver minerne, private koncessionshavere med langtidskontrakter, der agerer som ejere. Gennemgående får de gode ekstraprofitter eller rente ved ressourceudvinding, og det får omkostningerne til at være høje i de industrier, der bruger dem som råmaterialer. Priserne har naturligvis også at gøre med, om de kan erstattes, og om man forsøger at nedsætte forbruget af dem. Og de er meget konjunkturfølsomme, men højst strategiske. Derfor nok ikke tilfældigt, at de første toldstigninger Trump lancerede var på jern og aluminium. Der er under alle omstændigheder rift om ressourcerne, ikke mindst jord, som jeg ellers ikke taler om her, for det er et stort emne i sig selv.

Klima

En effekt af hele denne hensynsløse kapitalistiske udvikling er klimakrisen og de mange økologiske kriser. Vil kapitalismen lade sig begrænse af Pariser-aftalen om max. 1.5 til 2 grad stigning i temperaturerne? Målet kræver en oversættelse til CO2 emissioner og en fordeling af retten til udledninger. Uanset hvad er der så mange klimaændrende processer, der allerede er sat i gang, at man ikke aner, om vi nærmer os 2 grader hurtigere eller langsommere, og hvad de yderste konsekvenser bliver. Der er ikke meget der tyder på, at klimastigninger kan holdes under to grader i og med at temperaturerne er steget mere, end de skulle, hvis det skulle kunne lade sig gøre.

Spørgsmålet er dybest set, om kapitalismen er forenelig selv med 'grøn vækst', dvs. vækst med begrænsninger af CO₂-udslippet. Jo, man kan begrænse CO₂ mange steder og gøre det, men kapitalismen er jo flyttelig. Lige nu sker der kæmpeinvesteringer i Afrika og mange andre tidligere ignorerede dele af verden, og mineindustrien trives. Byggeri og produktion og selvfølgelig transport og forbrug giver anledning til store udledninger, og meget kan ikke reguleres uden at udsulte selve kapitalismen. Og fra den side er modstanden mod transformationen væk fra fossile brændstoffer, cement, osv. enormt stor. For der er profit i de produkter, der udleder CO₂.

Et spørgsmål på et lidt lavere plan er, hvordan man skal kæmpe for et bedre klima. Ved ikke at flyve og spise kød, ved at indrullere spørgsmålet i klassekampen?